

Слободянюк А.В.

студентка,

Науковий керівник: Філінюк В.А.

кандидат філологічних наук, доцент,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

**ЛЕКСИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ ПІД ЧАС РОЗВИТКУ
ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 11 КЛАСАХ**

У старшій школі формування культури спілкування реалізується у процесі студіювання всіх розділів мовного дискурсу шляхом збагачення, активізації й уточнення словникового запасу старшокласників, формування навичок правильного наголошування лексеми під час вимови, комбінувати їх одне з одним, слідувати нормативним граматичним формам, доречно використовувати виражальні засоби комунікації, формули мовленнєвого етикету. Варто згадати, що у процесі обміну інформацією особливе місце посідає мовленнєвий етикет. Також потрібно звертати увагу дітей на лексичне значення щойно згаданих формул, задля коректного їх уживання у будь-якій комунікативній ситуації.

Аналіз Програми з предмета «Українська мова. 10–11 класи. Профільний рівень» [5, с. 8–9], засвідчив, що у 11 класі під час реалізації «мовної змістової лінії», на яку виділено 62 навчальні години, учні студіюють основи риторики (ораторського мистецтва). У розділі «Риторика як наука й мистецтво слова» діти мають змогу продемонструвати свої мовленнєві вміння, використовуючи етикетні конструкції при підготовці публічних виступів. Під час цього процесу школяр здійснює добір: аргументів і способів активізації мислення та емоційно-почуттєвої діяльності аудиторії; видів аргументації; способів встановлення контакту зі слухачами; мовних засобів оформлення тексту ораторського виступу залежно від мети спілкування й адресата мовлення. Усі вищеперераховані складові промови вимагають використання відповідних слів та їх комбінації.

Це зумовлює потребу у зверненні до лексикології як розділу мовознавства.

Вивчення лексикології у шкільному процесі української мови посідає одне з провідних місць. Як навчальний предмет українська мова реалізує дві важливі соціально-буттєві функції розвитку школяра: функцію пізнання і налагодження комунікації з суспільством та функцію інтелектуального, духовно-морального, емоційного формування особистості. Оскільки обидві функції реалізуються засобом слова, то лексика відіграє першорядну роль у комунікативно спрямованому навчанні [3, с. 137].

Вивчаючи лексику, школярі знайомляться з системою лексичних понять, перед ними розкриваються внутрішньопредметні зв'язки, що створює передумови для вивчення різних розділів шкільного курсу на лексичній основі для цілеспрямованого збагачення словникового запасу учнів. Шкільний курс лексики базується на відповідних лінгвістичних засадах, під якими варто розуміти той комплекс вихідних позицій мовознавства, що становлять теорію і практику вивчення лексики в школі. Такою вихідною точкою для методики вивчення лексики є вчення про функціональну реальність, що являє собою центральну функціонально-структурну одиницю мови.

Оскільки лексика тієї чи тієї мови не є звичайною сумою слів, а певною системою співвідносних і взаємопов'язаних фактів, то лексикологія є наукою не про окремі слова, а про лексичну систему мови загалом. У лексикології слова вивчають з погляду їх смислового значення, місця в загальній системі лексики, походження, вживаності, сфери застосування в процесі спілкування, експресивно-стилістичного характеру. Теми з лексикології, відібрані для вивчення в школі й представлені в програмах і підручниках, в основному відповідають сучасному рівневі розвитку лексикології як науки. Зокрема, таке лексичне поняття, як запозичені слова, допомагає учням усвідомити, що лексика української мови виникла не одразу – вона формувалася впродовж тривалого історичного періоду і є продуктом багатьох епох [4, с. 68]. Порядок повідомлення інформації про лексичні явища, які вивчають у загальноосвітній школі, такий: 1) визначення поняття, його сутності; 2) мета використання лексичного

явища в мовленні; 3) способи відображення цього явища у словниках; 4) використання його в різних стилях мовлення [4, с. 76].

Методисти зауважують, що на етапі осмислення учнями лексикологічних знань і формування необхідних умінь не можна обійтися без спеціальних вправ та подають таку їх загальноприйнятну класифікацію:

1. Відшукування виучуваного лексичного явища в поданій групі слів, словосполученнях, реченнях, зв'язних текстах. Такі вправи є аналітичними за своєю сутністю і застосовуються з метою закріплення знань учнів про істотні ознаки кожного лексикологічного поняття. 2. Добір (самостійний або з використанням друкованих джерел) прикладів, які ілюструють виучуване лексичне явище. 3. Спостереження за роллю виучуваного лексичного явища у зразкових текстах різних стилів. 4. Групування виучуваних лексичних явищ за певною ознакою. 5. Відшукування і виправлення лексичних помилок і недоліків (у групах слів, словосполученнях, реченнях і текстах). 6. Лексичний розбір (характеристика слова на основі знань про лексичні явища) [2].

Такі вправи спрямовані на розширення і збагачення словника учнів, а головне, для вироблення в них уміння обирати зі свого словникового запасу ті слова, які найкраще відповідають змісту висловлювання – усного чи писемного.

У процесі виконання лексичних вправ перед дітьми, з одного боку, розкривається багатство рідної мови, а з другого – учні вчаться вживати ці слова у власному мовленні.

Так учням можна запропонувати виконати наступну вправу, для збагачення їхнього словникового запасу та удосконалення мовленнєвої майстерності:

Вправа 1 (конструктивна). *Перетворіть уривок з твору «Місто» Валер'яна Підмогильного у діалог, використовуючи етикетні формули з довідки.*

Вони оглянулись і побачили на кормі гурт селян, що розташувались там із обідом. На розгорнутій світці перед ними лежав хліб, цибуля і сало. Левко, студент-сільськогосподарник з їхнього ж села, теж сидів коло них і живився. Він був лагідний і грубший, ніж дозволяв його зріст, отже, з нього був би колись ідеальний панотець, а тепер – зразковий

агроном. Сам з діда-прадіда селюк, він чудово вмів би допомогти селянинові чи то казанню, чи науковими порадами. Учився він дуже акуратно, ходив завсігди в чумарці й над усе любив полвання. За два роки голодного перебивання в місті цілком виробив і оформив основний закон людського існування. З поширеного за революції гасла: «хто не робить, той не їсть» він вивів собі категоричну тезу: «хто не їсть, той не робить» і прикладав її до всякого випадку й нагоди. Селяни тут, на пароплаві, охоче почастували його своїми немудрими харчами, а він зате розповів їм цікаві речі про планету Марс, про сільське господарство в Америці та про радіо. Вони дивувались і обережно, трошки насмішкуюато, потай віри не ймучи, розпитували його про ці дива і про Бога [1].

Довідка: доброго ранку, прощайте, даруйте, будь ласка, спасибі, знайомтесь, Левку, я Вас розумію, чи не були б ви такі ласкаві.

Отже, у підсумку можна сказати, що головною складовою розвитку комунікативних навичок учнів 11 класу є їхнє вміння вдало використовувати етикетні формули. Адже зазначені одиниці акумулюють увагу співрозмовника та створюють сприятливу атмосферу між учасниками розмови. А це, у свою чергу, зумовлює потребу у розробці різноманітного методичного матеріалу, що допомагав би старшим школярам краще соціалізуватися, що і було нами проілюстровано.

Список використаних джерел:

1. Валер'ян Підмогильний. Місто. URL: <file:///D:/Downloads/pidmohylnyy-valerian-petrovych-misto76.pdf> (дата звернення: 09.08.2021).
2. Види вправ із лексики. URL: <https://studfile.net/preview/5253700/page:26/> (дата звернення: 09.08.2021).
3. Гудима Н.В. Лексикографічна робота на уроках української мови з вивчення запозиченої лексики. *Збірник наукових праць. Розділ 2. Методика викладання мови і літератури*. 2015. Випуск 18. С. 137–143.
4. Методика вивчення української мови в школі / А.М. Беляєв, В.Я. Мельничайко, М.І. Пентилук та ін. : Посібник для вчителів. Київ : Рад. школа, 1987. 246 с.
5. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів. Програма для 10-11 класів. Профільний рівень. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 12.08.2021).